

**AUTIZM SINDROMLI BOLALAR IJTIMOIYLASHUVIDA
PSIXOKORREKSION VAZIFALAR**

Vahobjonova Zeboxon Yusuffjon qizi

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti

Namangan filiali Maxsus pedagogika yo`nalishi

1-bosqich talabasi

[*yusuffjanovazebo88@gmail.com*](mailto:yusuffjanovazebo88@gmail.com)

+998913539100

ANNOTATSIYA

Maqolada autizm sindromli bolalarning muvaffaqiyatlari ijtimoiylashuvida psixokorreksion vazifalarining amaliy jihatlari keltirildi. Ushbu ilmiy muammo bo'yicha o'tkazilgan eksperimental tadqiqot natijalari berildi. Autizm sindromli bolalarning ijtimoiy moslashuvi muammosi yechimlarining psixologik xususiyatlari qisqacha tahlil etildi.

Kalit so`zlari: autizm, psixokorreksiya, diagnostik karta, rivojlanish dinamikasi, individual imkoniyat, o`yin terapiyasi.

АННОТАЦИЯ

В статье представлены практические аспекты психокоррекционных задач в успешной социализации детей с аутизмом. Приведены результаты экспериментального исследования этой научной проблемы. Кратко проанализированы психологические особенности решения проблемы социальной адаптации детей с синдромом аутизма.

Ключевые слова: аутизм, психокоррекция, диагностическая карта, динамика развития, индивидуальные возможности, игровая терапия.

ABSTRACT

The article presents the practical aspects of psychocorrectional functions in the successful socialization of autism-impaired children. The results of the experimental study on this scientific problem were given. A brief analysis of the psychological characteristics of solutions to the problem of social adaptation of

people with autism syndrome.

Keywords: autism, psychocorrection, diagnostic card, dynamics of development, individual opportunity, game therapy.

Kirish

Bugungi kunda psixologiya sohasida insonning hissiy rivojlanish muammolariga tobora ko'proq e'tibor berilmoqda. Insonning individual rivojlanishida hissiyotlar muhim rol o'ynaydi. Ular subekt uchun ichki til sifatida sodir bo'layotgan voqealar ahamiyatini bilib oladigan signallar tizimi sifatida ishlaydi. Tuyg'ularning o'ziga xos xususiyati shundaki, ular bevosita motivlar o'rtasidagi munosabatni va ushbu motivlarga javob beradigan faoliyatni amalga oshirishni aks ettiradi. Inson faoliyatida hissiyotlar uning taraqqiyoti va erishgan natijalarini baholash funksiyasini bajaradi. Agar insonning emotsional-irodaviy sohasi buzilgan bo'lsa va organizmga foydali yoki zararli ta'sir ko'rsatadigan hissiy signallar mavjud bo'lmasa, demak, har bir yangi vaziyat bilan tananing barcha funksiyalarini bir zumda birlashtirishning imkoni yo'q. Xususan, hissiy jarayonlar turli vaziyatda tez va oqilona yo'l topa olishda o'ziga xos ahamiyatga ega. Emotsional-irodaviy soha buzilganda, ma'lum bir harakatlarga ma'lum reaksiya mexanizmi ishlagan holda, faqat ma'lum harakatlarning tor ko'rinishlari aks etishi mumkin bo'ladi, noma'lum vaziyatga javob berish jarayonida voqelikni idrok etish va o'z harakatlarini baholash buziladi. Natijada inson sezilarli darajada hissiy qashshoqlashadi, ya'ni boshqa odamlar bilan aloqaning yo'qligi va natijada shaxslararo munosabatlarni o'rnata olmaslik yuzaga kelib, atrofni idrok etish imkoniyatini kamayadi. Hissiy sohadagi bunday buzilishlar shaxsni ijtimoiy yakkanalashishga olib keladi. Bu holat esa oxir-oqibat insonni ancha chuqur ruhiy kasalliklarga olib kelishi mumkin. Ma'lumki, ruhiy kasalliklari mavjud odamlarda atrofdegilar bilan muloqot o'rnatish qobiliyati buzilishi kuzatiladi. Bolalikda emotsional-irodaviy soha rivojlanishidagi buzilish turlaridan biri bu autizmdir.

So'nggi bir necha yil ichida autizm sindromli bolalar soni sezilarli darajada ko'payganligi sababli, ushbu muammoga, xususan, autizmni psixologik tuzatish usullariga qiziqish bildiradigan psixolog mutaxassislar soni ko'paymoqda.

Xususan, Rossiyadagi ba'zi universitetlar va ilmiy-tadqiqot institutlari autizmga bag'ishlangan nashrlarini chop etadilar, masalan: "Autizm va rivojlanishning buzilishi", "Bolalikdagi autizm: tushunish va yordam berish usullari". Bunday nashrlar ushbu muammo bilan ishlaydigan mutaxassislar uchun ham, autizm sindromli bolalarning ota-onalari uchun ham foydali nashrlar hisoblanadi. Shu bilan birga, autizm sindromli bolalarga psixokorreksion yordam usullari hozircha juda kam ishlab chiqilgan va bu mavzuda katta muvaffaqiyatlarga erishgan mutaxassislarni topish juda qiyin. Shunga qaramay hozirgi kunda autizm sindromli bolalarni tashxislash bo'yicha mutaxassislarning bu sindromga nisbatan qiziqishi faol o'sib bormoqda.

Eksperimentda biz diagnostika kartasidan foydalanib autizm bilan sindromli bolalarning psixo-emotsional holatini psixokorreksion ishlaridan oldin va keyin o'zgarishini aniqladik. Tajribada 5 yoshdan 12 yoshgacha autizm tashxisi qo'yilgan 10 nafar bola ishtirok etdi. Tajribada ota-onalar psixolog bilan birgalikda psixokorreksiya ishining boshida va oxirida diagnostika kartasini to'ldirdilar. Eksperimentning asosiy vazifasi – tuzatish ishlaridan oldin va keyin diagnostika kartasi yordamida autizm sindromi bo'lgan bolalar bilan tanlangan psixokorreksiya ishlarining natijalarini baholash. Eksperiment natijasida autizm sindromi bo'lgan bolaning ongi va xulq-atvori darajalarining rivojlanish dinamikasida ijobiy natijalarga erishish. Tajriba uch oy davom etdi, autizm sindromli bolalar bilan birlamchi tadqiqot metodikalari 2020-yil 4-sentyabrda, takroriy diagnostika tuzatish ishlari natijalari bo'yicha 2020-yil 14-dekabrda o'tkazildi. Eksperiment dasturida ota-onalar bilan o'yin terapiyasi, syujetli rasm va o'qish kabi bolalik autizmini psixologik tuzatish usullari qo'llanildi.

Tuzatish tadbirlarining maqsadi kattalar bilan hissiy munosabatlarni rivojlantirish bilan bir qatorda bolaning ongi va xatti-harakatlarini tashkil etish mexanizmlarini izchil shakllantirishdir. Bu orqali bolaning aloqada ko'proq chidamliligini, atrof-muhit bilan o'zaro aloqada ko'proq faollikni va moslashuvchanlikni, uning atrofida sodir bo'layotgan voqealarni chuqur hissiy tushunishni rivojlantirish mumkin bo'ladi.

Tadqiqot ishlarini boshlashdan oldin har bir bolaning individual imkoniyatlari bilan tanishib chiqildi. Aloqani o'rnatish imkoniyatlariga qarab, autistik bola bilan mashg'ulotlar dasturi tuzildi. Dastlab o'yin asosida aloqa o'rnatilsa, keying muloatlarda rasm chizish va o'qish mashg'ulotlari kiritildi. Boshqa hollarda kitob yordamida aloqa o'rnatilganda, biz qo'shma o'yinga o'tdik, chunki bolaga o'yinchoqlar, qiziqarli belgilar bilan syujetli o'yin o'ynashga, kitobda o'qilgan narsalarning taassurotlarini konkretlashtirishga imkon berdi. Turli xil mashg'ulotlar bizga o'zaro ta'sirni kengaytirish hamda har bir bola uchun yanada moslashuvchan va individual yondashuv ishlab chiqish imkoniyatini berdi. Tuzatish ishlarining birinchi bosqichi o'yin, rasm chizish orqali autistik bola bilan hissiy aloqa o'rnatishni, bolaning harakatlariga, faoliyatiga qo'shilish, nutq so'zlashni o'z ichiga oladi. Bu jarayonning asosiy sharti sifatida mashg'ulotlarni hissiy va semantik sharh bilan birga olib borildi, ya'ni vaziyatga doimiy ravishda izoh berib, unga ijobiy hissiy rang berib o'yin ma'nosini tushuntirib berildi. Ushbu Ishning ikkinchi bosqichi mashg'ulotning "stereotipini" shakllantirish, birinchi bosqichida paydo bo'lgan alohida, yoqimli tajriba va obrazlarni sodda, taniqli syujetga, harakatlarning ma'lum bir ketma-ketligiga bog'lashdan iborat bo'ldi. Qurilish asta-sekin tafsilotlar bilan to'ldirildi, qoida tariqasida, o'yin yoki rasm chizishda bunday syujetning asosi odatdagi kundalik holatlar, bolaning butun hayoti tarzidir amalga oshirildi. Ushbu bosqichda kitob o'qish, so'ngra o'qilganlarni talaffuz qilish va chizish orqali bolaning ijobiy hayotiy tajribasini konkretlashtirish va tizimlashtirishga yordam berildi. Shunday qilib, ushbu bosqichda bolaga zavq va farovonlik hissini beradigan, shuningdek, boshqa odam bilan va dunyo bilan aloqada barqarorlik va ishonchni ta'minlaydigan stereotiplar mexanizmlarini ishlab chiqish ishlari olib borildi. Ikkinchi bosqich orqali ishlash natijasida autizmga xos bo'lgan inikosning parchalanishi asta-sekin yengib chiqildi. Bu bosqichda autizm sindromli bolada u bilan sodir bo'lgan hodisani hissiy anglash qobiliyati rivojlana boshladi, sabab-oqibat munosabatlari to'g'risida tushuncha shakllandi, bolaning o'tmishi va kelajagi, vaqt o'tishi haqidagi g'oyalari rivojlandi. O'yinda va shunga mos ravishda hayotda bola har xil kundalik vaziyatlarda o'zini tutish ko'nikmalarini

va ijtimoiy muloqot usullarini egalladi. Bu darajadagi o'zgarishlar keyingi vazifani ya'ni, kengaytirish mexanizmlarini shakllantirish imkonini berdi.

Ishning uchinchi bosqichida psixologning vazifasi xilma-xillikni qo'shma o'yinga kiritish, salbiy stereotiplarni yengish va "sarguzasht bilan" syujetni shakllantirish bo'ldi, bu odatiy voqealar tartibini buzish va tiklash bilan bog'liq. Ishning asosiy prinsipi - syujetni "yaxshi holatda" oxiriga yetkazish. Ishning ushbu bosqichida o'yin jarayoni syujetli rasmlar, ertaklarni birgalikda o'qish, kattalar tomonidan sharhlanadigan filmlar va multfilmlarni tomosha qilish bilan to'ldirildi. O'qish uchun esa bolalar haqida hikoyalar, ularning munosabatlari, sarguzashtlari, hazillari tanlandi. "Sarguzasht bilan" syujetning shakllanishi bolaning to'siqlarni yengish qobiliyatini va xavf, qo'rquv hissi bilan kurashish qobiliyatini rivojlantirdi. Ishning uchinchi bosqichi natijalariga ko'ra, kengayish mexanizmi ishga tushirildi. bu autizm sindromli bolaga atrofdagi dunyoning barqarorligiga yopishib qolmaslik, balki o'zgaruvchan sharoitda yashash, faol hayot kechirish imkoniyatini berdi. Autistik bolada asta-sekin yangilik va xilma-xillikni qabul qilish qobiliyatini rivojlantirdi.

To'rtinchi bosqichda kengayish tajribasining o'zi hissiy baholash kontekstiga mos kela boshladi. O'yin davomida rasm chizishga, o'qish paytida "nima yaxshi va nima yomon" degan mulohazalarni ro'yobga chiqarishga harakat qilindi. Bola o'zlashtirgan xavfli vaziyatdan chiqish tajribasi, "Sarguzasht", ijtimoiy jihatdan maqbul kontekstga kiritildi. Buning uchun psixolog o'qishda, o'ynashda, birgalikda rasm chizishda asta-sekin "ijobiy qahramon" obrazini shakllantirdi. Shunday qilib, autist bolalarda yaxshilik va yovuzlik tamoyillarini ajratish, yaxshilikka hamdardlik, noqulay vaziyatni yengishning yangi usullari paydo bo'ldi. Ushbu psixokorreksion ishlar autizm sindromining eng murakkab varianti bilan ham ishlashga mos keldi.

Empirik tadqiqot natijasiga ko'ra tanlab olingan autist bolalarning 5 tasida yangilik va xilma-xillikni muvaffaqiyatli qabul qilish qobiliyati shakllandi va harakatlarida aniqlik, maqsadlilik yuzaga keldi, 3 ta autist bolada ushbu ko'rsatkich o'rtachadan yuqori bo'lgan bo'lsa, 2 ta bolada hayotiy ko'nikmalarni o'zlashtirish nisbatan o'rtacha namoyon bo'ldi ya'ni

kutilgan natijaning 50 foiziga erishildi. Tadqiqot ishtirokchilarining bittasida (autizmning og'ir ko'rinishi bo'lganligi sababli) natijalar nisbatan samarasiz bo'lganligiga qaramay bola harakatlarida sodda ko'nikmalar yuzaga keldi. Autizmning og'ir formalari bilan uzoq muddatli korreksiyalash ishlari olib borilganda kerakli natijaga erishish mumkin.

Autistik bolani hissiy tarbiyalashning tuzatish ishlari quyidagicha amalga oshirildi:

turli xil o'yinlar;

ijobiy hissiy fonga ega bo'lgan illyustratsion materialdan foydalanish;

oilaviy albom fotosuratlarini ko'rish;

bolalar uchun maxsus televizion dasturlarni birgalikda ko'rish;

har xil hissiyotlarning yozuvlarini tinglash;

ertaklar, o'yinlardagi turli xil belgilar bilan hamdardlik;

oyna oldida shaxsiy yuz ifodalarini tekshirish;

har xil intonatsiyali hayvonlarga taqlid qilish qobiliyati.

Autistik bolaning hissiy sohasini rivojlantirish jarayonida quyidagi usullardan foydalanish mumkin:

o'yin terapiyasi;

psixo-gimnastika;

ma'lum bir mavzu bo'yicha suhbat;

rasmlarda, musiqada shaxsiy hissiy holatni shakllantirish;

ko'rgazmali qurollar (fotosuratlar, rasmlar, diagrammalar, grafik tasvirlar, belgilar);

psixologik trening elementlari.

Ushbu terapiyalardan foydalanishda ya'ni ijtimoiy jihatdan yetarlicha xulq-atvor shakllarini ishlab chiqish va rivojlantirishda autistik bolaning hissiy, shaxsiy rivojlanishidagi muammolar va xususiyatlarni hisobga olish kerakligini ta'kidlash kerak.

Yakuniy xulosalar:

Autizmdagi hissiy sohadagi buzilishlar hayot sifatini keskin pasaytiradi va

birinchi navbatda ularni tuzatish kerak, chunki ular ushbu sindromning yetakchi majmuasidir. Autizmni tuzatish bo'yicha mavjud yondashuvlarni ikkiga bo'lish mumkin: ulardan birinchisi, muammolarning faqat bir qismini hal qiladi - jamiyatda autizm bilan kasallangan bolaning ijtimoiy maqbul xatti-harakatlarini tashkil etishga imkon beradigan, bolaning hissiy va intellektual rivojlanishini ta'minlay olmaydigan yondashuvlar;

Hissiy sohani rivojlanishidagi buzilishlarni tuzatishga asoslangan, barcha boshlang'ich biologik yetishmovchiligi bilan, bolaning aqliy va ijtimoiy rivojlanishida ko'proq "normal" bo'lishiga imkon beradigan psixologik vositalarni topishga qaratilgan, bolani odamlar va atrof-muhit bilan munosabatda yanada chidamli, faol va moslashuvchan bo'lishiga imkon beradigan sharoitlarni izlashga qaratilgan yondashuvlar.

Emotsional buzilishda psixokorreksiya oldin va keyin tashxis qo'yish, autizimli bolalarda emotsional darajalar rivojlanishidagi miqdoriy va sifat o'zgarishlarini kuzatishga imkon berdi. Xususan, birlamchi diagnostikada har bir autist bola uchun eng maqbul psixokorreksiya dasturini tanlashga imkon berdi. Psixokorreksiya natijasida eksperimentni tugatgandan so'ng, barcha autistik bolalar hissiy sohada yaxshilanishlarni boshdan kechirdilar, xususan, har bir hissiy darajadagi buzilishning og'irligi nisbati pasayishiga imkon beradi.

XULOSA

Shuni ta'kidlash kerakki, bolalikdagi autizmda buzilishlar atrof-muhit bilan aloqada past chidamlilik tufayli yuzaga keladi, bu yangilikka yo'naltirilgan xatti-harakatlarning rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Bolaning yaqin odamlar bilan, shuningdek, uning atrof-muhit haqidagi g'oyalarini cheklash, stereotip va bo'laklarga bo'lish uning mavjud bilim va ko'nikmalarini erkin qo'llashiga to'sqinlik qiladi. Yuqoridagilarni umumlashtirib, biz autizimli bolaning hissiy-irodaviy sohasini rivojlantirishning o'ta muhim roli to'g'risida quyidagicha xulosa chiqarishimiz mumkin ya'ni, shaxsiyatni shakllantirishning zaruriy sharti - bu erta yoshda ta'sirchan sohani rivojlantirish va hissiy bog'lanishni shakllantirishdir. Autizm sindromli bolalar bilan ta'sirchan hissiy sohani rivojlantirishga qaratilgan

tuzatish ishlari ularga normal hissiy rivojga qaytishi uchun katta imkoniyatlar beradi. Faqatgina boshqa odamlar bilan aloqada bo'lgan umumiy tajribada amalga oshirilishi mumkin bo'lgan atrof-muhit bilan faol mazmunli munosabatlarni rivojlantirish orqaligina autizmni yengib o'tilishi mumkin.

<https://cyberleninka.ru>

REFERENCES

Kanner L., Autistic disturbances of affectiv contact. –Nevrous Child. 1943, 217 p

Rimland B. Infantile autism. – NY.: Appleton-Centure-Crofts. 1964, 282 p

Вроно М.Ш. О раннем детском аутизме (синдром Каннера). - Педиатрия, 1976 № 7

Башина В.М. Катамнез больных с синдромом раннего инфантильного аутизма. Журнал невропатология и психиатр., 1977, в.10